

Dzieje polskich książek w Helsinkach

Mieszkając długo za granicą, otoczeni w życiu codziennym inną mową, stajemy się bardziej wrażliwi na piękno języka ojczystego, bardziej czujemy wtedy kształt własnej kultury. „Każda kultura znajduje swoje odbicie, niby w lustrze, w sztuce i literaturze – pisze Miłosz – z tą różnicą, że obrazu w lustrze nie da się zatrzymać, natomiast życie dzieł opiera się działaniu czasu”. Tak zaczęła się moja przygoda z polskimi książkami w Finlandii.

Biblioteka Słowiańska (Slaavilainen kirjasto) w Helsinkach, która istnieje od 1940 roku, jest jednym z działów Biblioteki Narodowej (Kansalliskirjasto). Księgozbiory jej liczą obecnie ponad 600 000 tomów, w tym dział polski, największy po rosyjskim, ponad 55 000 pozycji. W Bibliotece Słowiańskiej znajdują się zarówno kolekcje prastarych polskich ksiąg, czyli tak zwana Dawna Polonica, oraz począwszy od wolumenów XIX-wiecznych – Polonica. Narodziny biblioteki związane były z dwoma istotnymi wydarzeniami historycznymi: przyłączeniem Finlandii w 1809 roku jako autonomicznego Wielkiego Księstwa do Rosji i pożarem uniwersytetu (Åbo Academi) w Turku w 1827 roku. Spłonęły wówczas zbiory biblioteczne w liczbie 40 000 tomów, zaginęły również katalogi; wiadomo jedynie, że były tam i słowiańskie książki. Uratowało się jedynie 800 wypożyczonych pozycji.

Uniwersytet przeniesiono do Helsinek w 1828 roku i nazwano Cesarskim Uniwersytetem Aleksandrowskim. Ważnym zadaniem stało się założenie biblioteki. Z Biblioteki Publicznej Finlandii przekazano około 6 000 tomów, natomiast z Imperium Rosyjskiego przybywały duplikaty i nadliczbowa literatura, darowane przez szkoły i uniwersytety. Cesarska Akademia Nauk w Petersburgu podarowała kolekcje książek prawniczych i teologicznych będących poza programem badań Akademii. Wiele z nich pochodziło z Biblioteki Ordynacji Nieświeskiej Radziwiłłów skonfiskowanej na polecenie Katarzyny II w ramach represji za udział księcia Karola Stanisława Radziwiłła w konfederacji barskiej. Przetransportowane w 1772 roku przez Rosjan w 96 skrzyniach księgi przekazano Bibliotece Akademii Nauk w Sankt Petersburgu. W 1829 roku, kiedy tworzone Bibliotekę Aleksandrowską w Helsinkach (Keisarillinen Aleksanterin yliopiston kirjasto), przekazano do niej z Akademii Nauk w Petersburgu 1076 druków z proveniencją nieświeską, z których zarejestrowano do tej pory 820 pozycji.

W zagarniętej Finlandii Aleksander I postawił na czele kraju Komitet Główny złożony z Finów i rosyjskiego Generała Gubernatora jako przewodniczącego. Na mocy dekretu carskiego z 1828 roku o obowiązkowym dostarczaniu helsińskiej uczelni jednego egzemplarza każdej edycji publikowanej na terenie Imperium Rosyjskiego zaczęły napływać do biblioteki nie tylko książki rosyjskie, ale i tysiące polskich pozycji. W 1829 roku Główny Komitet Cenzury w Rosji prawnie okre-

ślił powyższy dekret i dziś, biorąc do ręki niejedną książkę z tamtego okresu, w miejscu, gdzie najczęściej widnieje ekslibris, można przeczytać „Wolno drukować, pod warunkiem złożenia w Komitecie Cenzury, po wydrukowaniu prawem przepisanej liczby egzemplarzy”. Prawa obowiązkowego egzemplarza nie posiadał żaden inny uniwersytet Imperium Rosyjskiego. Ukrytym celem cara była powolna rusyfikacja narodu fińskiego i wykształcenie lojalnych poddanych. Stopniowo też ograniczono autonomię Finlandii.

Biblioteka Narodowa w Helsinkach wzbogaciła się w okresie „obowiązkowego egzemplarza” (1828–1917) o unikalne działy literatury słowiańskojęzycznej w liczbie około 110 000 tytułów, które systematycznie dołączano do wydzielonej w drugiej połowie XIX wieku Biblioteki Rosyjskiej. W 1940 roku w okresie wojny rosyjsko-fińskiej nazwę jej zmieniono na Bibliotekę Słowiańską, która dziś pozostaje jednym z działów Biblioteki Narodowej w Helsinkach.

Najstarsze księgi z XVI wieku

W Bibliotece Słowiańskiej znajdują się historycznie znaczące i cenne zbiory polskich ksiąg. Najstarsza to wydana w Bazylei *Cosmographia dans manuductionem in tabulis Phtolomei* z roku 1496 autorstwa profesora Uniwersytetu w Krakowie i nauczyciela Mikołaja Kopernika, Wawrzyńca Korwina (Laurentius Corvinus). Książka pochodzi ze wspaniałej biblioteki Nilsa Nordenskiölda (1832–1901). Ten urodzony w Helsinkach szwedzkojęzyczny baron był nie tylko kolekcjonerem map i książek, ale również znawcą minerałów i słynnym podróżnikiem. Dowodził wyprawami na Spitsbergen i biegun północny. Biblioteka Narodowa w Helsinkach zakupiła jego cenne księgozbiory i unikalną kolekcję map. W *Cosmographi* autor zamieścił opis świata i naszego kraju, wymieniając w niej Prusy jako dzielnicę Polski.

Natomiast najstarsza księga w zbiorach bibliotecznych wydana na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów (w Grodnie w 1507 roku) to dzieło filozoficzne Adama z Bochynia (Adamus Polonus) *Dyalogus de qtuor statu, ob assequedam immortalitatem contetione*, opisujące cztery etapy życia człowieka z szansą przejścia w nieśmiertelność.

Według katalogu Gyula Werores wśród 91 XVI-wiecznych ksiąg pisanych w większości po łacinie są dwie w języku polskim: *Historia o żywocie y Zacnych Sprawach Jerzego Kastrzyota* albańskiego pisarza i katolickiego duchownego Barlecius

Marinusa, przetłumaczona na język polski przez Cypriana Bazylika i wydana w Brześciu Litewskim w 1569 roku, a także *Kronika Polska* Marcina Bielskiego obejmująca historię Polski od przyjścia Lecha, kończąc na Stefanie Batorym w 1586 roku w poczcie królów. Wydana została po śmierci Bielskiego przez syna jego Joachima w 1597 roku w Krakowie.

Wśród sędziwych, XVI-wiecznych ksiąg zachwyca przepiękna edycja poradnika zielarskiego zdobna receptami i rysunkami ziół *De herbarium virtutibus cum Eris figuris herbarium* z 1537 roku. Wydana została w Krakowie i uzupełniona o słownik łacińsko-polski ziół przez lekarza i botanika Szymona z Łowicza. Była to pierwsza drukowana publikacja botaniczna w Polsce.

Ponad połowa tytułów z XVI wieku w zbiorach Biblioteki Słowiańskiej wydana była w Rzeczypospolitej Obojga Narodów: w Krakowie, Gdańsku, Wilnie, Brześciu Litewskim, Grodnie i Warszawie.

Dawna Polonica z XVII i XVIII wieku

„Dawna Polonica” z XVII i XVIII wieku obejmuje ponad 80 ksiąg w dawnej polszczyźnie i ponad 800 napisanych przez Polaków lub wydrukowanych w Polsce. Pochodzenie dzieł przechowywanych w bibliotece w Helsinkach można stwierdzić na podstawie ekslibrisów, notatek właściciela lub ofiarodawcy. Większość z nich należała do Biblioteki Ordynacji Nieświeskiej książąt Radziwiłłów, część do kolegium jezuitów w Braniewie, Grodnie i Wilnie.

Wśród dawnych druków zwraca uwagę pięknie zachowana edycja z 1607 roku *Rocznedzieie kościelne Od Narodzenia Pana y Boga naszego Iesusa Christusa* księdza Piotra Skargi, mająca przypominać podstawy nauki katolickiej i uzasadniać jej wiarygodność. Na marginesach zachowały się liczne notatki w języku łacińskim i polskim. Ksiądz Piotr Skarga był pierwszym rektorem Akademii w Wilnie i kaznodzieją nadwornym króla Zygmunta III Wazy. Jako autor pism polemicznych i hagiograficznych oraz kazań i homilii zaliczony został do grona najwybitniejszych twórców prozy polskiej epoki renesansu.

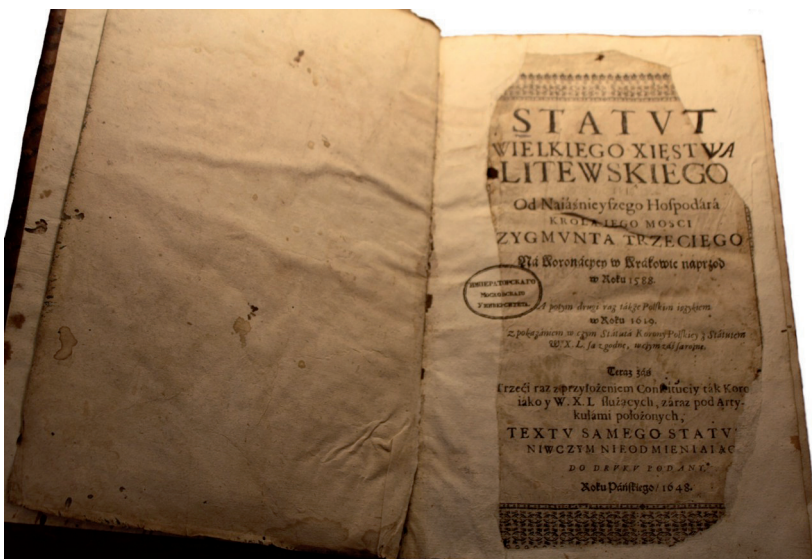
Wiele ksiąg kolekcji „Dawna Polonica” jest o tematyce teologicznej, np. *Alphabetum rozmaitym heretykom niewiernym* Joana Galatowskiego z 1681 roku czy *Dni Pańskie Stońcem Boskiego Słowa Wypogodzone* Jana Wolskiego z 1714 roku. Są też i księgi o bardziej przyziemnej materii, jak *Kontynuacya diariusza wojennego... Ochota Cnego*

Ryc. 1. Parasta lähteä nyt/ Päivi Sep-
pää-Lassila, Biblioteka Narodowa
w Helsinkach, 2016 rok

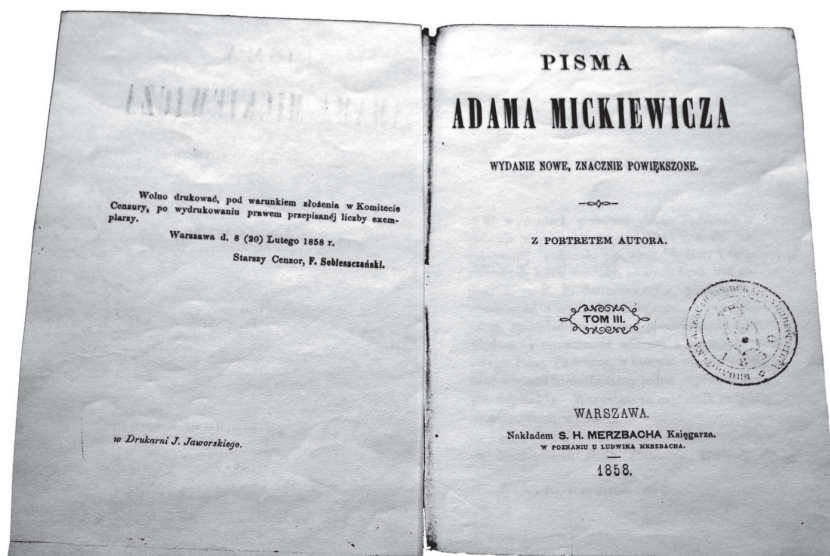
Ryc. 2. Laurentius Corvinus (Waw-
rzyniec Korwin), *Cosmographia dans
manuductionem in tabulus Phtolomei*,
Bazylea 1496. Fot. Magdalena Króli-
kowska-Ruoppa, 2015 rok

Ryc. 3. *Statut Wielkiego Xięstwa Li-
teńskiego*, Warszawa 1648 rok.
Fot. Magdalena Królikowska-Ruoppa,
2015 rok

Ryc. 4. M.K. Radziwiłł, *Peregrynacja albo Pielgrzymowanie...*, 1745 rok. Fot. Magdalena Królikowska-Ruoppa, 2015 rok

Ryc. 5. Adam Mickiewicz, *Pisma*, Warszawa 1858 rok. Fot. Magdalena Królikowska-Ruoppa, 2015 rok

Rycerstwa Polskiego Szymona Okolskiego wydana w 1639 roku w Krakowie albo *Lutnia apollinowa kozdey sprawie gotowa* Łazarza Baranowicza opublikowana w Kijowie w 1671 roku czy *Odrobiny Stołu Królewskiego* Ambrożego Nieszporkowitza wydrukowana w Krakowie w 1683 roku.

W kolekcji urzekają stare tezaury: *Polono-Latino-Graeci* i *Latino-Polono-Germanicus* z 1652 i 1780 roku.

Statuty Wielkiego Księstwa Litewskiego wydawane były w XVI wieku i dotyczyły kodyfikacji prawa cywilnego, karnego, procesowego i po części publicznego. Ich celem było ujednoczenie prawa i jego przystosowanie do zmieniających się warunków społeczno-politycznych. Kilkakrotnie były przedrukowywane w XVII wieku. Istniejące w Helsinkach *Statuty* pochodzą z 1648 roku, dedykowane są Zygmuntovi III Wazie, kanclerzowi

Wielkiego Księstwa Litewskiego – księciu Albrychtowi Stanisławowi Radziwiłłowi i podkanclerzowi tegoż księstwa – księciu Kazimierzowi Sapieże.

Księgozbiór książąt Radziwiłłów z Biblioteki Ordynacji Nieświeskiej w Helsinkach liczy obecnie 820 tytułów z 1076 przekazanych z Petersburga przez Bibliotekę Akademii Nauk. Większość druków dotyczy tematyki prawniczej i teologicznej. W języku polskim jest 66 pozycji. Warto wśród autorów wymienić Teodora Zawackiego, polskiego szlachcica herbu Rogala, autora kompendium wszystkich praw, statutów i konstytucji koronnych aż do roku 1613.

Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, zwany „Sierotką”, marszałek wielki litewski, wojewoda trocki i wileński, pamiętnikarz, odbył dwuletnią pielgrzymkę do Włoch i Ziemi Świętej (Palestyny, Syrii i Egiptu)

w latach 1582–1584. Doznania z podróży zostały opisane w formie czterech listów jakoby wysłanych do przyjaciela. Pierwsza edycja po łacinie *Hierosolymitana peregrinatio* ukazała się w 1601 roku, następnie diariusz, zyskując wielką popularność, tłumaczony był wielokrotnie na język polski, niemiecki i francuski. Ze względu na wartości poznawcze i literackie pamiętnik Mikołaja Radziwiłła uważany jest za jeden z najcenniejszych zabytków tego rodzaju piśmiennictwa staropolskiego. Edycja z 1601 roku i edycja w języku polskim *Peregryncja albo Pielgrzymowanie do Jeruzalem Ziemi Świętej* z 1745 roku znajdują się w Bibliotece Słowiańskiej w Finlandii.

Helsińska kolekcja druków biblioteki nieświeżskiej w 2009 roku została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Polonica (1828–1917)

Polonica jest nie tylko niezwykle bogatą, ale i niedocenianą kolekcją Biblioteki Słowiańskiej. Jej powstanie wiąże się zarówno z utworzeniem Katedry Sławistyki na Uniwersytecie Aleksandrowskim w Helsinkach w XIX wieku, jak i z dekretem o obowiązkowym dostarczaniu egzemplarza każdej edycji publikowanej na terenie Imperium Rosyjskiego w latach 1828–1917. Dzięki dekretovi zaczęła napływać do Finlandii również literatura polskojęzyczna głównie z zaboru rosyjskiego. Ówczesny kierownik i profesor literatury rosyjskiej, Jakov Grot, współpracujący ściśle z caratem, wydzielił kolekcje rosyjskich książek, tworząc najpierw Bibliotekę Rosyjską, do której stopniowo dołączano inną literaturę słowiańskojęzyczną. Dokonywana miękką ręką rusyfikacja Finów miała przekonać ich do języka i literatury rosyjskiej. W 1940 roku w czasie wojny rosyjsko-fińskiej nazwę biblioteki zamieniono na Bibliotekę Słowiańską. Kolekcję Polonica tworzą edycje w językach słowiańskich: przede wszystkim polskim, następnie w czeskim, słowackim, słoweńskim, chorwackim, serbskim i łużyckim.

W okresie „obowiązkowego egzemplarza” (1828–1917) polskie książki napływały głównie z Petersburga, Warszawy, Wilna i Kijowa. Szczególną pozycję zajmował wówczas Uniwersytet Wileński. Na 650 tytułów księgozbioru Polonica z lat 1830–1850 430 pochodzi z wileńskich wydawnictw i jest to głównie literatura piękna. Najliczniejszy zbiór – ponad 2000 tytułów literatury pięknej i historycznej otrzymała Biblioteka Słowiańska w pierwszym dwudziestolecu XX wieku

głównie z Warszawy. Nie zabrakło w kolekcji noweli i poezji. Szeroko reprezentowana jest literatura romantyzmu i pozytywizmu. Są i *Poezje* wieszczki wydane w Petersburgu nakładem autora w 1829 roku i *Pisma Adama Mickiewicza* z portretem poety z 1858 roku, publikowane już po jego śmierci. W obu książkach można odczytać pozwolenie cenzora na druk; przy czym w pierwszej tekst pisany jest po rosyjsku. Z okresu do 1917 roku księgozbiór polskich książek liczy około 3000 egzemplarzy, z liczby tej 600 wydano na Litwie.

Porównując zbiory w Helsinkach z okresu 1828–1917 ze zbiorami Biblioteki Narodowej w Polsce i na Litwie, kolekcja w Finlandii bogatsza jest o 300 niedostępnych tam tytułów.

Biblioteka Słowiańska może się poszczycić okazałą kolekcją słowników polskich, począwszy od *Słownika łaciny średniowiecznej w Polsce*, a kończąc na szeroko reprezentowanych współczesnych edycjach słownikowych. Uwagę moją zwrócił wielotomowy *Słownik języka Adama Mickiewicza*. Choć pomysł stworzenia słownika wieszczki wypowiedziany został ponad 100 lat temu, realizację jego podjęto dopiero w latach 50. i w okresie 1962–1983 Ossolineum publikowało słownik aż w 11 tomach, które mieszczą w sobie cytaty z obu zakresów spuścizny poety: słownictwo dzieł artystycznych i słownictwo języka potocznego. Każdy wyraz hasłowy ilustrowany jest wszystkimi wypadkami jego użycia.

Kolekcja Polonica może pochwalić się również wspaniałym zbiorem polskich broszur, gazet i periodyków. Liczne są gazety wileńskie z pierwszej połowy XIX wieku. Dodatkowo dział Hebraica mieści około 9000 publikacji w językach hebrajskim i jidysz, oryginalnej literatury rabinów pisanej przez polskich i rosyjskich Żydów, broszur, periodyków, gazet, wydanych przed 1917 rokiem.

W okresie międzywojennym do biblioteki w Helsinkach napływało już znacznie mniej polskojęzycznej literatury, ale po II wojnie światowej dział Polonica zaczął ponownie, w myśl umowy o obustronnej wymianie, otrzymywać polskie książki, z przewagą tych o tematyce naukowej, chociaż również humanistyczne i socjologiczne. W 1972 roku Biblioteka Słowiańska współpracowała ze 118 placówkami, z których najważniejsze w Polsce to Uniwersytety w Krakowie i Poznaniu oraz polska Biblioteka Narodowa. Obustronna wymiana i darowizny czynią dziś ze zbiorów Polonica bogatą i interesującą kolekcję kultur języków zachodniopółnocno-słowiańskich.

Każdego roku wzbogacają się zbiory biblioteczne o nowe, polskie książki. W czytelni można

wypożyczyć dziesiątki polskich periodyków; przy-
bywają regularnie dzienniki.

Po odzyskaniu przez Finlandię niepodległości
w 1918 roku Cesarską Bibliotekę Aleksandrowską
przemianowano w Bibliotekę Uniwersytecką (Hel-
singin yliopiston kirjasto), a od 2006 roku nazwano
Biblioteką Narodową.

Język, jak żywy organizm, poddawany jest
ustawicznym przemianom, których zabiegani
w codzienności często nie zauważamy. A jak pięk-
nie brzmiał nasz język około roku 1400:

Błogosławiony mąż, jen nie szedł po radzie niemi-
łościwych i na drodze
grzesznych nie stał, i na stolcu nagłego spadnienia
nie siedział.
Ale w zakonie bożem wola jego i w zakonie jego
będzie myślić we dnie
i w nocy.
Ale będzie jako drzewo, jes szczepione jest podług
ciekących wód,
jes owoc swój da w czas swój.
A i list jego nie spadnie i wszystko, cokoli uczyni,
zdarzy się...

Psalterz puławski

Moją przygodę z polskimi książkami zakończę
słowami poety: „Pochodzenie – pisze Miłosz – po-
zwala oderwać się codzienności i wyzwala nas spod
władzy czasu”.

Bibliografia

- Górzycki S. i in., *Radziwiłłowie herbu Trąby*, Warszawa 1996, s. 15–18.
- Hakkarainen J.-P., *Polonica – rikas mutta unohdettu kokoelma*, „Kansalliskirjaston Tiedotuslehti” 2011, nr 2, s. 40–45.
- Hakkarainen J.-P., *Vallankumouksia ja vastakulttuurina Polonica-Kokoelma*, Scripta selecta, Kirjoituksia Kansalliskirjaston kokoelmista 2014, s. 1–4.
<http://blogs.helsinki.fi/scriptaselecta/2014/01/24/polonica/> (dostęp: 20.10.2016).
- http://staropolska.pl/sredniowiecze/biblia_i_apokryfy/Psalterz_pulawski.html (dostęp: 20.10.2016).
- Hakli E., *A.E. Nordenskiöld*, Helsingin yliopiston kirjasto 1979, s. 8–44, 64–69.
- Havu S., Lebedeva I., *Collections donated by the Academy of Sciences of St Petersburg to the Alexander University of Finland in 1829*, Helsinki 1997, s. 9–13, 249–352.
- Kolari V., *Slovanske fondy Universitni knihovny v Helsinkach*, Praha 1976, s. 33–52.
- Miłosz C., *Ogród nauk*, Lublin 1991, s. 140–143.
- Remy J., *Polonicaa kuudelta vuosisadalta*, „Helsingin Yliopiston Kirjaston julkaisuja” 2004, nr 73, s. 1–2.
- Słoński S., *Psalterz puławski, Psalm 1*, Warszawa 1916, s. 1.
- Suonsyrjä J., *Slaavilaisen kirjaston kirjavarat*, „Bibliophilos” 1992, nr 3, s. 28–30.
- Suonsyrjä J., *Slaavilaisen kirjaston kokoelman synty ja kartunta*, „Bibliophilos” 1992, nr 2, s. 17–20.
- Suonsyrjä J., *Slaavilaisen kirjaston kulta-aika*, „Helsingin Yliopiston Kirjaston Tiedotuslehti” 2003, nr 4, s. 7–9.
- Suonsyrjä J., *Slavjanskaja biblioteka*, „Studia Slavica Finlandensia” 1984, nr 1, s. 247–256.
- Suonsyrjä J., *Slavjanskaja biblioteka*, „Universitas Helsingiensis” 1995, nr 3, s. 9–11.
- Weores G., *Les plus anciens livres Polonais de la Bibliotheque de l'Universite de Helsinki*, „Miscellanea Bibliographica” 1962, nr 8, s. 244–261.